

Dick Houtman

EEN OLIFANT IN DE PORSELEINKAST

Studies over mensen, dieren en een kactus tussen Rio Grande en Potomac: Arie 'A.N.J.' den Hollander heeft de mooiste Nederlandse sociologische ondertitel op zijn naam staan. Eerst dat bijna onbegrensde 'mensen, dieren' ('Gaat dit boek bijna overal over?') en dan toch niet 'planten', maar dat ontregelende 'een kactus'. De nieuwsgierigheid is reeds volop geprikkeld voordat de lezer Americana (1970) openslaat. Wat is dat met die kactus? Hoezo 'tussen Rio Grande en Potomac'? Het antwoord volgt in hoofdstuk 11, 'Peyote, het godenvlees der Azteken', dat ingeklemd tussen hoofdstukken over de mustang en de boll weevil (een katoenkever) het rituele gebruik van de hallucinerende peyotekactus door Indianen in Nieuw Mexico behandelt. Midden in een ont-hechte analyse, steunend op medische en chemische bronnen en op door 'sommige waarnemers' opgetekende ervaringen, stuit de lezer op pagina 60 ineens op de zinsnede 'nimmer waren de Amsterdamse grachten zo mooi als toen in El Paso', waarna de auteur zonder verder commentaar terugschakelt naar 'beschrijvingen van proefpersonen'.

Den Hollander deelde zijn fascinatie voor de Verenigde Staten met Europese denkers als Alexis de Tocqueville, Max Weber en Jean Baudrillard. Mijn eigen redenen om kort na mijn promotie naar de Verenigde Staten te vertrekken waren prozaïscher. Anders dan vandaag de dag waren er destijds op Nederlandse universiteiten nauwelijks vacatures voor jonge sociologen – en als ze er al waren, dan was er altijd wel een uitstekende interne kandidaat die reeds jarenlang had gesappeld met op elkaar gestapelde postdocschappen. Om in dit gure klimaat mijn onderzoek te kunnen voortzetten, had ik een TALENT-stipendium aangevraagd bij nwo. Dat ik daarbij koos voor een onderzoeksverblijf in de Verenigde Staten was min of meer onvermijdelijk, want wie sinds de Tweede Wereldoorlog 'sociologie' zegt, zegt onontkoombaar ook 'Amerika'. Ik had best interessantere landen kunnen bedenken om een jaar lang te lezen, na te denken en nieuw onderzoek voor te bereiden (India, Iran of Japan, om eens wat te noemen), maar kon het mij niet veroorloven mijn aanvraag afgewezen te zien worden op grond van vage bureaucratische praatjes over het belang van 'internationale onderzoeksnetwerken', 'wetenschappelijke infrastructuur' en 'toponderzoek'. Het werd dus Amerika.

Dat 'alles' er in de Verenigde Staten oppervlakkig beschouwd ongeveer 'hetzelfde' uitziet als in West-Europa voedt een misplaatst gevoel van ver-

trouwdheid. Deze illusie wordt verder versterkt doordat de Verenigde Staten zich aan de bezoeker voordoen als een reeks filmbeelden. Men waant zich er soms een figurant in een film die al tot vervelens toe is herhaald. Dit geldt niet alleen voor New York, dat haast wel de meest gefilmde stad van de wereld moet zijn (de brandtrappen tegen de voorgevels en de hotdogverkopers met hun dampende karretjes), maar voor het land als geheel (de gehelmde motoragent met spiegelende zonnebril en de vrouw die zich met twee bruine papieren zakken in de armen gehaast een winkel uit wringt). Reizen door de Verenigde Staten is een permanente *déjà vu*.

In slaap gesust door deze visuele vertrouwdheid denderen het vreemde en het andere dan het bewustzijn binnen, waardoor men keer op keer wordt geconfronteerd met de eigen in belangrijke opzichten ‘Nederlandse’ identiteit. Ik voelde mij in 1995 in de Verenigde Staten in ieder geval vaker ‘Nederlander’ dan ik mij ooit in enig niet-westers land heb gevoeld en dat komt ongetwijfeld doordat het niet gemakkelijk is om je in Amerika een ‘westerling’ te voelen. Het meest opvallend vond ik de overdreven voorzichtigheid en zachtzinnigheid in de sociale omgang enerzijds en de alomtegenwoordigheid van ‘ras’ als culturele categorie en als sociaal feit anderzijds. Dit waren (en zijn) twee elkaar in mijn Nederlandse ogen uitsluitende tendenties, in de zin dat het al te zeer thematiseren van ‘ras’ naar mijn oordeel een open en fatsoenlijke communicatie tussen leden van verschillende etnische groepen zeer in de weg staat.

Dat Amerikanen in de dagelijkse omgang vriendelijker zijn dan Nederlanders blijkt reeds uit de manier waarop klanten tegemoet worden getreden in winkels of restaurants (hoewel hieraan vast ook de gesel van de markt debet is). Waar personeel in Nederland vaak uitstraalt dat het ‘heus wel wat beters te doen te heeft’, is het in de Verenigde Staten meestal zo vriendelijk dat je er bijna wantrouwig van wordt (‘Hello Sir, good morning! What is your name?’; ‘My name is Dick; ‘ok, Dick, how can I help you?’). Daarnaast zijn er de in openbare gelegenheden alomtegenwoordige aanwijzingen in braille en de politieke correctheid *in academia*. Ik herinner mij een wetenschappelijke discussie met zo’n twintig vakgenoten in Vermont, waar na een uur praten iemand tot (alleen) mijn stomme verbazing tussen neus en lippen door opmerkte dat ‘Most of what has been said so far is racist and sexist anyway’. Ik herinner mij ook de twee onontkoombare vragen na bijna iedere presentatie die ik gaf: ‘What about race?’ (bijna nooit gesteld door een bleekgezicht) en ‘What about gender?’ (vrijwel altijd gesteld door een vrouw). Alsof je naar een programma van Arjan Ederveen zit te kijken, maar dan anders.

In deze omgeving begon ik mijzelf enerzijds steeds meer een botte lompe-rik te voelen en mij anderzijds steeds meer te storen aan de alomtegenwoordigheid van ‘ras’. De vanzelfsprekendheid waarmee al die formuliertjes en vragenlijstjes informeerden naar mijn ‘ras’ vervulde mij met weerzin. Hoewel het juiste antwoord in mijn geval *Caucasian* scheen te luiden, vulde ik daarom

meestal maar gewoon *Black* in, desgevraagd uitleggend dat ik dit soort vragen onfatsoenlijk vond. Ik herinner mij een lange autorit over het platteland van Maryland, waar iedere zwarte Amerikaan op een grasmaaier rondjes leek te rijden over een groot gazon van een groot huis dat overduidelijk niet het zijne was. Bovenal voelde ik mij ongemakkelijk over de vanzelfsprekendheid waarmee Amerikanen – en zeker niet alleen *hillbillies* en *rednecks* – woorden als *race* en *black* koppelen aan criminaliteit en ander grootstedelijk ongemak. Mijn sociologische gesprekspartners slaagden er herhaaldelijk in een gesprek over criminaliteit binnen de kortste keren om te buigen tot een discussie over ras (of omgekeerd) – in mijn ogen bedenkelijk en aanstootgevend.

Naarmate de tijd vorderde, had ik het gevoel dat de Verenigde Staten veranderden in een porseleinkast en ik in de bijbehorende olifant. Ik begon mij in toenemende mate te storen aan de manier waarop de zelvende stemmen en de politiek correcte clichés hand in hand gingen met iets wat in mijn ogen niets meer of minder dan racisme was. Des te storender vond ik het dat alles wat ik zelf hartverscheurend grappig vond in de ogen van mijn gespreksgenoten minimaal *insensitive* en hoogstwaarschijnlijk zelfs *racist* of *sexist* moest zijn. Ik moest dan ook steeds meer moeite doen om mij in te houden, want veel van wat ik grappig vond, was voor Amerikanen alleen maar bot, grof en lomp ('Hello, good morning! What is your name?'; 'My name is Dick'; 'Dick? Is that short for Richard?'; 'No, that is short for penis...').

Ik herinner mij nog goed hoe ik kort na mijn terugkeer in Nederland naar een parodie op de een of andere lullige televisiequiz keek. Terwijl hij met zijn neus luidruchtig wat restjes cocaïne ophaalde, legde de presentator voor de duidelijkheid nog een allerlaatste keer aan de kandidaten uit wat precies de bedoeling was: 'Dat daar zijn dus die lekkere wijven en dat daar zijn de lootjes waarom het gaat!' Het was het ultieme leermoment van mijn onderzoeksverblijf in de Verenigde Staten: Nederlanders zijn in vergelijking met Amerikanen weliswaar lomp en grof, maar dat komt mede doordat Amerikanen minder gevoel voor ironie hebben.